

Практична спрямованість теорії правозастосування, природно, зумовлюється її безпосередньо прикладним характером. Адже майже всі службові обов'язки професійних юристів зосереджуються, звично, на застосуванні юридичних норм або ж на його забезпеченні. Тому як для майбутніх юристів, так і для осіб, що вже працюють у даній сфері, цей розділ курсу набуває, мабуть, найбільшого практичного значення.

Від рівня засвоєння знань, викладених у даній темі, безперечно, відчутно залежатиме і якість виконання юристами своїх професійних функцій.

Значну роль відіграють ці знання і для всіх інших службових осіб — тією мірою, якою останнім доводиться приймати правозастосовні рішення,— а також для окремих громадян, оскільки вони так чи інакше неминуче залучаються до найрізноманітніших правозастосовних ситуацій.

1. Загальна характеристика застосування правових норм

Основний зміст професійної діяльності тих юристів, які є посадовими особами, становить як-раз застосування ними правових норм. Тому саме у даній темі (зрештою, й у наступній) зосереджуються хіба що не найбільш значущі для практичної юридичної роботи

загальнотеоретичні положення.

Застосування правових норм — це організацій-но-правова діяльність компетентних органів, уповноважених на це громадських об'єднань або їх службових осіб, яка полягає у встановленні піднормативних формально обов'язкових індивіду-альних правил поведінки персоніфікованих суб'єктів з метою створення умов, необхідних для реалізації ними таких норм.

Соціальна сутність правозастосовної діяльності — встановлення (або зміна чи припинення) зв'язків (взаємин, відносин) між тими суб'єктами права, котрі мають реалізувати юридичну норму.

Основні риси правозастосовної діяльності:

- у передбачених законодавством випадках во-на виступає необхідною організаційною передумо-вою реалізації правових норм, внаслідок чого її соціальним призначенням є організація певних суспільних відносин;

- являє собою діяльність тільки державних ор-ганів і уповноважених на це державою громадсь-ких об'єднань, оскільки мусить мати державно-владний характер;

- набуває юридичне значущого характеру на-самперед тому, що відносини, які виникають, змі-нюються або припиняються у результаті такої діяльності, мають вигляд взаємних юридичних прав і обов'язків певних суб'єктів;

- такі відносини, зв'язки встановлюються шля-хом ухвалення (на основі правових норм і від-повідно до конкретних життєвих ситуацій) інди-відуальних формально обов'язкових рішень (ве-лінь, приписів) щодо персоніфікованих суб'єктів. Прийняття таких рішень є визначальним елементом, серцевиною змісту правозастосовної діяль-ності;

- правозастосування становить собою юридич-не значущу діяльність ще й тому, що відбувається воно тільки на підставі юридичних норм і в поряд-ку, передбаченому ними;
- це своєрідний процес (процедура), який рег-ламентований спеціальними (процедурно-процесу-альними) нормами і складається з певних послідов-них стадій;
- підпорядковується певним загальним вимогам, які забезпечують її правомірність, справедливість та ефективність;
- інтелектуально-юридичні результати правозастосування, тобто відповідні владні рішення, фіксуються, проявляються зовні у певній вста-новленій законодавством формі — в актах засто-сування права (правозастосовних актах).

2. Правозастосовні акти

Акт застосування правової норми — це спосіб зовнішнього прояву формально обов'язкового пра-вила поведінки індивідуального характеру, яке підтверджує, встановлює, змінює або скасовує юридичні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів у конкретній життєвій ситуації.

Юридичні властивості правозастосовних актів:

- можуть прийматися будь-якими органами держави;

- є формально обов'язковими щодо персональ-но визначених суб'єктів;

- вміщують індивідуальні приписи (веління), розраховані на врегулювання лише окремого, конкретного випадку (відношення), тому їх юридична чинність вичерпується одноразовою реалізацією;

- не можуть мати зворотної дії в часі;

- можуть мати письмову, усну або конклюдентну (тобто у вигляді фізичних волевиявних дій) форми зовнішнього прояву.
;

Види правозастосовних актів:

1) за суб'єктами прийняття — акти глави держави, акти органів державної законодавчої влади, виконавчої влади, суду, контрольно-наглядових органів, акти уповноважених державою органів громадських об'єднань;

2) за галузевою приналежністю застосованої норми — **цивільно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові та інші;**

3) за юридичною формою — **постанови, укази, розпорядження, рішення, накази, ухвали, проєкти, подання, висновки тощо;**

4) за соціальною функцією у правовому регулюванні — **регулятивні, охоронні;**

5) залежно від елемента правової норми, яка застосовується, — **акти застосування диспозиції норми, акти застосування санкції норми;**

6) за характером індивідуальних велінь (приписів) — **уповноважувальні, зобов'язальні, забороняючі;**

7) за характером юридичних наслідків — **правоконстатуючі (правопідтверджувальні), правовстановлювальні, правозмінюючі, правоприпиняючі;**

8) за формою зовнішнього прояву — **письмові, усні, конклюдентні (діяльнісні).**

3. Загальна характеристика правозастосовної діяльності

Вимоги правильного застосування правових норм:

законність — прийняття правозастосовного рішення тільки:

а) в межах компетенції, тобто повноважень, закріплених у законі;

б) на підставах, передбачених у гіпотезі застосованої норми;

в) за процедурою, встановленою законом;

г) у цілковитій відповідності зі змістом закону;

д) у передбаченій законом формі;

обґрунтованість — прийняття правозастосовного рішення на основі таких знань про юридичне значущі факти, передбачені гіпотезою застосованої норми, які (знання) є об'єктивно істинними, правильними, вірогідними;

доцільність — якщо застосована норма дає можливість обрати (в її межах) один з кількох варіантів поведінки, то у правозастосовному рішенні має бути закріплений саме

такий з них, котрий дасть можливість найкращим, найефективнішим, оптимальним способом досягти мети закону.

Основні стадії застосування правових норм:

- встановлення юридичне значущих фактів і пошук правової норми, яку належить до них застосувати;
- перевірка достовірності правильності тексту, визначення меж дії та юридичної сили правової норми;
- з'ясування змісту (тлумачення) правової норми;
- прийняття рішення у справі;
- оформлення рішення в акті застосування правової норми.

Перша стадія правозастосовної діяльності має своїм змістом здобуття, формування знань про певні явища, дії, події (минулі, сучасні, а іноді й майбутні), яким закон надає юридичного значення. Отже, йдеться про своєрідну, можна сказати, професійно юридичну пізнавальну діяльність, результатом котрої мусять стати істинні, правильні висновки про існування саме таких «юридичне значущих» фактів. Особливість, специфічність цього пізнання полягає у тому, що:

- його *об'єктом* (на відміну від об'єкта наукового дослідження) є не закономірності, тенденції, процеси, а лише окремі, ізольовані, конкретні ситуації, факти;
- його *предмет* формально обмежений, окреслений гіпотезою (а подекуди й

диспозицією) юри-дичної норми;

- його *порядок, а також засоби*, «інструменти» тією чи іншою мірою регламентовані процедурно-процесуальним законодавством;

- знання, що здобуваються в результаті такої діяльності, мають бути, як правило, *абсолютною*

(а не відносною) *об'єктивною істиною* — абсолют-ною істиною факту;

- до складу цих знань неодмінно входять і *вис-новки про конкретну юридичну значущість*, тобто юридичну кваліфікацію, *встановлених фактів*.

Юридична кваліфікація факту — *непоширення правозастосовуючим суб'єктом законодавчої (нор-мативно-правової) оцінки певного виду фактів на встановлений ним факт, який є підставою засто-сування юридичної норми.*

Це, так би мовити, юри-дичний діагноз, який ставиться конкретним діям, особам, ситуаціям.

Оскільки предметом пізнання слугують не всі й не будь-які факти, а лише такі, яким саме закон (нормативно-правовий акт) надає юридичного зна-чення, на цій самій стадії правозастосування має бути відшукана і та норма права, яка розрахована якраз на факти, що встановлюються. Тому вста-новлення як фактів, так і відповідної юридичної норми — це єдиний процес, який складає єдину стадію правозастосовної діяльності.

Відшукання належної правової норми здійсню-ється, як правило, за такою «схемою»:

- визначають, чи знаходяться встановлені фак-ти у межах сфери законодавчого (легального) регу-лювання суспільних відносин (беручи до уваги від-повідну систему

права та його конкретно-історичні принципи);

- визначають, до якої саме галузі права має належати відповідна юридична норма (беручи до уваги предмет і метод правового регулювання щодо встановлених фактів);

- визначають, у якому інституті права має «перебувати» відповідна юридична норма (виходячи з галузевих принципів права);

- у межах визначеного інституту права відшукують саме таку юридичну норму, гіпотеза якої відповідає встановлюваним фактам.

Дана стадія застосування права може вважатися такою, яку завершено, «пройдено», тоді, коли є підстави зробити висновок, що ознаки фактів, описаних, змодельованих гіпотезою юридичної норми,

цілком співпадають з ознаками реальних фактів, встановлених у справі. Такий висновок буде свідчити про те, що знайдено саме ту норму, яка розрахована на встановлені факти, а факти було встановлено саме такі, які передбачені даною нормою права.

Друга стадія правозастосування включає такі дії, котрі мають на меті визначити, конкретизувати певні юридичні (формальні) властивості знайденої юридичної норми. Для цього, зокрема:

- пересвідчуються у правильності тексту юридичної норми, вдаючись саме до офіційного джерела її опублікування;

- переконуються у тому, що юридична норма є чинною (вдаючись до останнього нормативно-правового акта, опублікованого в офіційному виданні);

- визначають, чи поширюється її чинність на тих осіб, на той простір (територію) і на той час, що ними характеризуються встановлені факти, (керуючись принципами і правилами щодо суб'єктної, про-сторової і часової (темпоральної) дії правових норм);

- у випадку, коли факти одночасно, але неод-нозначне, суперечливо регламентуються правови-ми нормами, встановленими різними органами держави, необхідно визначити, «виміряти» юри-дичну силу кожного з відповідних нормативних актів з тим, щоб застосувати саме ту норму, яку вміщено в акті відносно більшої сили.

Отже, і на цій стадії правозастосування відбу-вається своєрідне пізнання, предметом якого є юри-дичні властивості норми, що підлягає застосуванню.

Третя стадія правозастосування. Оскільки не-можливо правильно застосувати норму права, не з'ясувавши точний зміст кожного її структурного елемента, всіх слів і речень, з яких вона складаєть-ся, дана стадія є завжди обов'язковою: кожен, хто застосовуватиме ту чи іншу норму, неодмінно му-сить витлумачити її «для себе».

Правоз'ясувальний процес (його види, способи, форми) — досить складна інтелектуальна діяль-ність, тому вивчення її передбачено в окремій (на-ступній) темі.

Четверта стадія застосування правової норми є,

можна сказати, *резолютивною, підсумковою*, вона спирається на результати попередніх стадій, нена-че резюмує їх. Змістом цієї стадії є прийняття правозастосовуючим суб'єктом рішення про взаємні юридичні права і обов'язки (тобто про підтвердження, встановлення, зміну або припинення цих прав, обов'язків) тих осіб, які зможуть або мусять реалізувати норму права.

З погляду формальної логіки таке рішення кон-струюється, формулюється за правилами силогіс-тичного мислення: роль великої посилки у цьому силогізмі (умовиводі) виконує застосовувана нор-ма, малої посилки — встановлені у справі юридич-не значущі факти, а умовиводом, висновком якраз і буде правозастосовне рішення.

З державно-регулятивної точки зору згадане рішення є владним правилом поведінки індивідуального характеру, скерованим до персонально визначених суб'єктів і розрахованим на конкретну, одиначну життєву ситуацію (яка, проте, може тривати значний, або невизначений у часі період).

Для того, аби дане рішення могло бути сприйняте відповідними адресатами, воно має бути певним чином об'єктивоване, тобто виражене назовні. Це завдання розв'язується на останній, «оформлювальній» стадії правозастосовного процесу (яку, однак, не завжди легко відокремити від попередньої).

П'ята стадія правозастосування включає дії щодо «матеріалізації», *зовнішньої фіксації* індивідуального правила поведінки, тобто щодо втілення, виразу його в правозастосовному акті. Це «оформлення» буває відносно нескладним, якщо досить скористатись усною або ж конклюдентною формами (хоча й у цих випадках можуть існувати певні формально-процедурні вимоги, наприклад, форма усних наказів військовослужбовців, форма жестів міліціонера, який «вручну» регулює вуличний рух).

Проте, коли йдеться про письмову форму правозастосовного рішення, яка є якраз найбільш поширеною у професійній юридичній роботі, на стадії, що розглядається, слід дотримуватись певних вимог щодо його документування. **Письмовий правозастосовний акт має включати, як правило, такі частини й елементи («реквізити»):**

1) **вступна частина** (назва акта — наказ, розпорядження, ухвала, рішення, вирок тощо; назва правозастосовуючого органу; місце і дата прийняття акта);

2) **констатуюча частина** (опис, характеристика встановлених у справі юридично значущих фактів, а також, у разі потреби, посилання на джерела, докази, які їх підтверджують);

3) **мотивувальна частина** (посилання на правову норму, відповідно до якої факти

піддано певній юридичній кваліфікації, обґрунтування са-ме такої їх юридичної оцінки);

4) резолютивна частина (виклад владного правила поведінки індивідуального характеру, тоб-то взаємних юридичних прав і обов'язків пер-соніфікованих суб'єктів, які теж мають бути тут же визначені, вказані).

Підпис відповідної посадової особи (або де-кількох таких осіб) теж є обов'язковим реквізитом письмового правозастосовного акта.

4. Застосування правових норм за аналогією у разі прогалини в законодавстві

Досить рідко, але може статися, що на першій стадії правозастосовної діяльності *не вдається знайти юридичну норму*, розраховану саме на да-ний життєвий випадок, лише тому, 140 *Ті ще вза-галі не існує в законодавстві* (хоча справа, яку слід вирішити, знаходиться у сфері дії принципів права). Виникає ситуація, яка відображається по-няттям **прогалини у законодавстві**.

Прогалина у законодавстві — це відсутність нормативно-правової регламентації певної групи суспільних відносин у сфері правового регулюван-ня, окреслюваній основними принципами права.

Аналогія закону — це вирішення справи (за на-явності прогалин у законодавстві) на основі пра-вової норми, яка регулює найбільш подібні су-спільні відносини.

,

Аналогія права — це вирішення справи (за наявності прогалин у законодавстві і відсутності «аналогічної» правової норми) на основі принципів відповідної галузі права або конкретно-історич-них принципів національного права в цілому.

